

Anna Słowikowska

UCZESTNICTWO W LITURGII MSZY ŚW. – POJĘCIE I WYMOGI

Come andare a Messa e non perdere la fede? (Jak chodzić na Mszę i nie stracić wiary?) – pytanie to, w książce pod tym samym tytułem¹, postawił ks. prof. Nicola Bux, konsultor Kongregacji Nauki Wiary, Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych oraz Urzędu Papieskich Celebracji Liturgicznych, wykładowca liturgiki i sakramentologii w Instytucie Teologii Ekumenicznej Świętego Mikołaja w Bari. Bux napisał w niej: „Chrześcijańska liturgia poddawana jest w naszej epoce wysublimowanej postaci gwałtu. Jej obrzędy i symbole poddawane są desakralizacji. Zastępowane są świeckimi gestami. Wciąż podążając z opóźnieniem za wychodzącymi właśnie z mody ideologiami, odwołuje się do symboli uczynionych ludzką ręką [...]. Pozbywa się przemożnej, Boskiej skuteczności sakramentu, pozbywa się swojego waloru jako człowieczego dążenia do transcendencji, a nawet zmienia znaczenie, stając się sakramentem świeckim, totalitarnym i opresyjnym. Stąd bierze się apatia, gorycz, powierzchowność”². Przytoczone słowa nie są tylko odczuciem jednego człowieka, jednego naukowca, jednego duszpasterza. Znajdują one wyraz i potwierdzenie w Magisterium Kościoła, w nauczaniu papieży, szczególnie Piusa XII, Pawła VI, Jana Pawła II i Benedykta XVI, którego już zaczęto nazywać „papieżem liturgii”, a który będąc jeszcze prefektem Kongregacji Nauki Wiary, powiedział, że to właśnie

MGR LIC. ANNA SŁOWIKOWSKA – asystentka Katedry Prawa Sakramentów i Instytutów Życia Konsekwowanego, Instytut Prawa Kanonicznego KUL; e-mail: asanka@kul.lublin.pl

¹ N. B u x, *Come andare a Messa e non perdere la fede*, Piemme 2010, ss. 196; tekst polski: N. B u x, *Jak chodzić na Mszę i nie stracić wiary z przyczynkiem Vittoria Messiego*, tł. M. Masny, Kraków 2011, ss. 224.

² Tamże, s. 17.

„w sprawowaniu liturgii decyduje się (rozstrzyga się) przyszłość wiary i Kościoła”³.

Celem reformy Soboru Watykańskiego II miało być *aggiornamento*, czyli uwspółcześnienie, odnowienie i dostosowanie działalności Kościoła Katolickiego do zmian, jakie dokonały się we współczesnym świecie. Dlatego też niezbędne było podjęcie zadania odczytania na nowo „znaków czasu” i ich konfrontacji z niezmiennymi zasadami nauki ewangelicznej. Sobór, odpowiadając na postawione przez siebie pytanie *Ecclesia, quid dicis de teipsa?*⁴, ani nie zamierzał zmieniać, ani faktycznie nie zmienił tej nauki, jedynie ją rozwinął, pogłębił i obszerniej wyłożył, o czym przypominała Kongregacja Nauki Wiary w 2007 r.⁵

Aktualnie uczestnictwo we mszy św. może dokonywać się w dwóch formach: zwyczajnej – zgodnie z założeniami i zasadami soborowymi, oraz nadzwyczajnej, sprawowanej w rycie trydenckim – według edycji topicznej Mszału rzymskiego promulgowanego przez papieża Jan XXIII w 1962 r. Tę drugą formę – nadzwyczajną – umożliwił papież Benedykt XVI ogłaszając motu proprio *Summorum Pontificum* w 2007 r.⁶

Przedmiotem niniejszego artykułu będzie uczestnictwo wiernych w liturgii mszy św. w formie zwyczajnej oraz sformułowane przez Sobór Watykański II wymogi tego uczestnictwa. Sobór Watykański postanowił, aby uczestnictwo było pełne, świadome i czynne. Tym samym poza zakresem analizy pozostanie partycypacja we mszy św. w rycie trydenckim.

³ J. R a t z i n g e r, *Nowa pieśń dla Pana. Wiara w Chrystusa a liturgia dzisiaj*, tł. J. Zychowicz, Kraków 1999, s. 5.

⁴ Tzn. „Kościele, co sam o sobie mówisz”, zob. K. W o j t y ł a, *Wstęp ogólny*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst polski*, nowe tłumaczenie, Poznań 2002, s. 12.

⁵ *Congregatio pro Doctrina Fidei, Responsa ad quaestiones de aliquibus sententiis ad doctrinam de Ecclesia pertinentibus*, 29.06.2007, AAS 99 (2007), s. 604-608, tekst polski w: „L'Osservatore Romano” 9 (2007), s. 58.

⁶ B e n e d i c t u s P P. XVI, *De usu extraordinario antiquae formae Ritus Romani Summorum Pontificum*, 07.07.2007, AAS 99 (2007), s. 777-781, art. 1; zob. także: Konferencja Episkopatu Polski, *Wskazania Konferencji Episkopatu dla diecezji polskich dotyczące sprawowania Mszy św. według ogłoszonego przez papieża Benedykta XVI listu apostolskiego w formie Motu proprio 'Summorum Pontificum'*, 03.10.2007, „Anamnesis” 52 (2008), nr 1, s. 46-47.

1. ETYMOLOGIA SŁOWA „UCZESTNICTWO”

Na wyrażenie terminu „uczestnictwo” w aktach normatywnych Kościoła katolickiego⁷ użyto słowa *participatio*, tłumaczonego w nich jako uczestnictwo bądź udział. Łaciński rzeczownik *participatio*, *-onis* (od *participare*) w znaczeniu eklezjalnym oznacza: 1. udział, uczestnictwo w czymś oraz 2. wspólnotę, związek, zaś czasownik *participatio*, *-are*, *-avi*, *-atum* (od *particeps*) przełożono jako: 1. przypuścić do uczestnictwa; 2. dzielić coś, dzielić się z kimś czymś; 3. mieć udział w czymś⁸. Z kolei znaczenie polskiego słowa „uczestnictwo” przedstawia się następująco: w XIX-wiecznych słownikach, m.in. w tzw. słowniku wileńskim Orgelbranda wyraz ten wyprowadzano od „uczęścić”, „uczestniczyć”, „uczestować” – co oznaczało „uczestnikiem być, udział mieć w czym”. Etymologicznie wywodziły się one od „czestować”. Co do wyrazów „uczestniczyć” i „uczestować” wyjaśniono, że na mocy zwyczaju zostały w nich wprowadzone niczym nieusprawiedliwione zmiany, przez które pierwsze pisze się przez „e” drugie przez „ę”. Podkreślono również dosłownie, że „dawni, jak Knapski, Skarga i inni, z późniejszych Linde, piszą ‘czestować’ prawidłowie, gdyż ten wyraz równie jak ‘uczta’, pochodzi od ‘cześć’ znaczy bankiet dla uczczenia kogo. ‘Uczestniczyć’ znaczy mieć udział, czyli „część”, „ucząstek” w jakiejś czynności, stanie; stare formy tej gromadki wyrazów u dobrych pisarzy zawsze mają ‘ę’ (‘uczęścić’, ‘uczęścić’, ‘uczęstność’, ‘uczęsiny’) [...] Powinno się tedy pisać bezwyjątkowo: ‘uczestniczyć’, ‘uczestnik’, ‘czestować’, ‘uczestować’”⁹. Wspomniany Linde zdefiniował „uczestnictwo” jako spółnictwo i dzielenie czego. Bardzo istotne dla analizowanego słowa jest to, że autor ten przytoczył fragment jednej z ksiąg liturgicznych, w której zostało napisane: „Zowią sakrament ciała pańskiego uczest-

⁷ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Constitutio de sacra liturgia Sacrosanctum Concilium*, 03.12.1963, AAS 56 (1964), s. 97-134; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, s. 48-78 [dalej cyt.: SC], nr 8; 10; 11; 12; 14; 17; 19; 21; 26; 27; 30; 33; 41; 48; 50; 53; 55; 56; 79; 85; 90; 106; 113; 114; 121; 124; *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317. *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984, kan. 835 § 4; 837; 899 § 2; 1247.

⁸ *Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezia, t. IV, Warszawa 2007 [2 reprint], s. 36.

⁹ *Słownik języka polskiego*, red. A. Zdanowicz, M. Bohusz-Szyszkowski, J. Filipowicz, z. 20, Wilno 1858, s. 1748.

nictwem (komunią), bo przezeń stawamy się uczestnikami Chrystusowemi”¹⁰.

Z przytoczonych wcześniej określeń należy wywnioskować, że wyraz „uczestnictwo” rozumiany jest jako branie w czymś udziału, zaproszenie do uczestnictwa w czymś. Wyprowadzając go od terminów „cześć” i „uczta”, można odnaleźć potwierdzenie rozumienia Eucharystii jako uczty.

2. POJĘCIE UCZESTNICTWA WE MSZY ŚW.

Eucharystia jest dziękczynieniem, misterium chrześcijaństwa, w którym dzięki słowom konsekracji, wypowiedzianym podczas Ostatniej Wieczerzy w Wieczerniku przez Jezusa Chrystusa, dokonuje się przeistoczenie chleba i wina w Ciało i Krew Chrystusa¹¹. Swoim słowem oraz chlebem i winem sam Chrystus udzielił Kościołowi istotnych elementów nowego kultu. Kościół, jako Jego Oblubienica, jest wezwany do celebrowania Uczty eucharystycznej, dzień po dniu, na Jego pamiątkę, na ołtarzu świata¹². Wpisuje w ten sposób odkupieńczą ofiarę swego Oblubieńca w historię ludzi i na sposób sakramentalny uobecnia ją we wszystkich kulturach¹³. Uczestnictwo wiernych w Eucharystii nie jest tylko jakimkolwiek zaproszeniem, ale stanowi nadzieję życia wiecznego, święto wiary przedłużone za sprawą nadziei; jest zapowiedzią rajy, bo tak jak chrzest jest bramą sakramentów (kan. 849), tak Eucharystia jest bramą nieba, która otwiera się na ziemi (EE 19).

¹⁰ M.S.B. L i n d e, *Słownik języka polskiego*, t. VI, cz. I, wyd. drugie, poprawione i pomnożone, Lwów 1860, s. 95-96.

¹¹ F. G r y g l e w i c z, *Eucharystia*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. IV, Lublin 1983, kol. 1239.

¹² I o a n n e s P a u l u s PP. II, *Litterae encyclicae de Eucharistia eiusque necessitudine cum Ecclesia Ecclesia de Eucharistia*, 17.04.2003, AAS 95 (2003), s. 433-475; tekst polski w: J a n P a w e ł II, *Encyklika Ecclesia de Eucharistia do biskupów, do kapłanów i diakonów, do zakonników i zakonnice, do katolików świeckich oraz do wszystkich ludzi dobrej woli o Eucharystii w życiu Kościoła*, Kraków 2003 [dalej cyt.: EE], nr 8.

¹³ B e n e d i c t u s PP. XVI, *Adhortatio Apostolica Postsynodalis de Eucharistia vitae missionisque Ecclesiae fonte et culmine Sacramentum Caritatis*, 22.02.2007, AAS 99 (2007), s. 105-180; tekst polski w: Ojciec Święty B e n e d y k t XVI, *Adhortacja apostolska Sacramentum Caritatis o Eucharystii, źródle i szczycie życia i misji Kościoła*, Kraków 2007 [dalej cyt.: SCar], nr 12.

Liturgia eucharystyczna, obok Liturgii Słowa, stanowi część składową mszy św.¹⁴, która jest złożeniem dziękczynienia, powtórzeniem aktu odkupienia. Dlatego Jezus Chrystus nazywany jest *Redemptor hominis*¹⁵. Św. Augustyn tłumaczył to następująco: „Na krzyżu [Chrystus – A.S.] dokonał wielkiego wykupu. Tam zapłacił cenę za nas. Kiedy Jego bok otwarła włócznia żołnierza, który Go przebił, z tego boku wytrysnęła zapłata za cały świat. Wykupieni zostali wierni i męczennicy, lecz wiara męczenników wystawiona została na próbę. Krew o tym zaświadcza. Odnowili akt wykupu dokonany za nich i w ten sposób dopełnili tego, o czym mówi Jan: «On oddał za nas życie swoje. My także winniśmy oddać życie za braci» [1 J 3,16]¹⁶.

Aktualnie trzeba uczynić wszelkich starań, aby ten akt odkupienia przyjąć, aby uczestniczyć w Eucharystii jako ofierze, uczcie i pamiętce. Msza św., w udziale której wierni zobowiązani są uczestniczyć, ma służyć świadectwu wiary, jej obronie i rozkrzewianiu.

W Kodeksie Pio-Benedyktyńskim¹⁷ wierni zobowiązani byli do „wysłuchania Mszy” (kan. 1248), natomiast Sobór Watykański II nakazał, aby z „milczących widzów” stali się jej pełnymi i odpowiedzialnymi uczestnikami (SC 48). W przemówieniu o liturgii wygłoszonym w czasie audiencji generalnej 17 marca 1965 r., papież Paweł VI przedstawił

¹⁴ Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Institutio Generalis Missalis Romani. Missa ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum*, w: *Missale Romanum*, Editio typica tertia, Typis Vaticanis 2002, s. 17-86; tekst polski w: *Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego. Z trzeciego wydania Mszału Rzymskiego, Rzym 2002, Poznań 2006*, nr 28. Słowa „Eucharystia” nie należy utożsamiać z samą mszą św. Eucharystia jest centralną częścią mszy, ale nie jest samą mszą.

¹⁵ I o a n n e s P a u l u s P P. II, *Litterae encyclicae Redemptor hominis*, 04.03.1979, AAS 71 (1979), s. 257-324; tekst polski w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, s. 5-76.

¹⁶ „Egit enim in cruce grande commercium; ibi solutus est sacculus pretii nostri: quando latus ejus apertum est lancea percussoris, emanavit inde pretium totius orbis. Empti sunt fideles et martyres: sed martyrum fides probate est; testis est sanguis. Quod illis impensum est, reddiderunt, et impleverunt quod ait sanctus Joannes: Sient Christus pro nobis animam suam posuit, sic et nos debemus pro fratribus animam ponere (1 Joan. III, 16)” (S. A u r e l i i, A u g u s t i n i H i p p o n e n s i s E p i s c o p i, *Sermo CCCXXIX (a) In Natali Martyrum*, PL 38, 1454-1455).

¹⁷ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, 27.05.1917, AAS 9 (1917) pars II, s. 1-593.

dwa stanowiska – przeciwników i zwolenników reformy liturgii. Powiedział: „nowy porządek rzeczy winien być inny, musi on przeszkodzić bierności wiernych obecnych na mszy świętej i wstrząsnąć nimi. Przedtem wystarczyło być obecnym, teraz trzeba uczestniczyć; przedtem wystarczała obecność, obecnie trzeba nadto uwagi i działania; przedtem każdy mógł sobie drzemać, a nawet pogadywać, teraz trzeba słuchać i modlić się”; z drugiej strony „nareszcie można rozumieć i iść za tymi tak skomplikowanymi i tajemniczymi ceremoniami mszy; nareszcie to się podoba; wreszcie kapłan mówi do wiernych”¹⁸. Papież podkreślił świadomość dokonywania jednocześnie dwóch aktów duchowych: osobistego i prawdziwego uczestnictwa oraz zjednoczenia się ze zgromadzeniem wiernych.

Przewodnią myślą w kształtowaniu liturgii stało się soborowe *participatio actuosa* – tłumaczone jako „uczestnictwo aktywne”, „uczestnictwo autentyczne” albo „czynny udział”¹⁹ wszystkich w dziele Bożym (SC 41), czyli w wydarzeniu liturgicznym, w którym Chrystus Odkupiciel kontynuuje w Kościele, z Kościołem i przez Kościół dzieło odkupienia. Przypomina o tym Katechizm Kościoła Katolickiego²⁰

¹⁸ P a o l o P P. VI, *Udienza generale Partecipazione dei fedeli alla Santa Messa*, 17.03.1965, „Insegnamenti di Paolo VI” 3 (1965), s. 878-880; tekst polski w: P a w e ł VI, *Trwajcie mocni w wierze*, oprac. M. Bednarz, tł. L. Paluch, Kraków 1970, s. 303-304.

¹⁹ Termin „autentyczne uczestnictwo” (w j. niemieckim: *authentische Teilnahme*, w j. angielskim: *authentic participation*, w j. włoskim *autentica partecipazione*) po raz pierwszy użył pp. Pius X w motu proprio *Tra le sollecitudini*, P i o P P. X, *Motu proprio sulla musica sacra Tra le sollecitudini*, 22.11.1903, ASS 36 (1903-1904), s. 329-359, wstęp, nr 1 i 18. Na temat uczestnictwa w liturgii zob. szerzej: S. M a g g i a n i, *La partecipazione liturgica: diritto-dovere di ogni battezzato*, „Rivista liturgica” 1 (90) 2003, s. 49-58; J. W e i s m a y e r, *Participatio actuosa – mit geistlichem Gewinn*, „Heiliger Dienst” 59 (2005), s. 146-150.

²⁰ *Catechismus Catholicae Ecclesiae*, Libreria Editrice Vaticana 1997; tekst polski w: *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. II, Poznań 2002². Ponadto w celu zrozumienia kształtowania się uczestnictwa w liturgii mszy św., nie sposób pominąć uwarunkowań historycznych, które istotnie wpłynęły na udział chrześcijan w liturgii. Należy do nich przede wszystkim sam fakt ustanowienia Kościoła na ziemi. Chrystus powierzając Apostołom pieczę nad Kościołem, dał im również moc szafowania sakramentami świętymi. Wśród nich szczególne miejsce zajmuje Eucharystia, która może być sprawowana tylko przez kapłanów. Dlatego od początku istnienia Kościoła chrześcijanie gromadzili się wokół nich, aby móc uczestniczyć w świętym zgromadzeniu. W pierwszych wiekach wierni skupiali się w małych grupach, co miało duży wpływ na sposób ich uczestniczenia w liturgii. Wyznawcy Chrystusa nie mogli wówczas skupiać się w większych zgromadzeniach, ponieważ byli prześlado-

(nr 1069). Samo pojęcie „czynnego uczestnictwa” bardzo szybko zostało błędnie zrozumiane; wzięto pod uwagę jedynie jego zewnętrzny aspekt i wyprowadzono wnioski o konieczności powszechnego zaangażowania w liturgię jak największej liczby osób, jak najczęściej i na oczach wszystkich²¹. Tymczasem słowo „uczestnictwo” wskazuje na działanie, na akcję, w której wszyscy powinni mieć swój udział. Rzeczywistym *actio*, prawdziwym aktem liturgicznym jest *oratio*. Pierwotnie wcale nie oznaczało ono modlitwy, której przyporządkowany był termin *prex*, ale uroczystą, publiczną przemowę, osiągającą najwyższą godność dzięki temu, że jest skierowana do Boga²², także ze świadomością, że wszelka modlitwa pochodzi od Boga i możliwa jest jedynie dzięki

wani i mordowani. Państwo nie pozwalało im na publiczne sprawowanie kultu, dlatego w pierwszych wiekach Kościoła msze św. sprawowane były w ukryciu. Tak zwane wyjście z katakumb nastąpiło dopiero od 313 r. Udział niewielkiej liczby osób sprzyjał przeżywaniu misterium Eucharystii. Sytuacja zmieniła się po wydaniu edyktu mediolańskiego. W wyniku przełomu konstantyńskiego, państwo rzymskie uznało wolność religijną chrześcijan oraz osobowość prawną Kościoła. Dzięki tym postanowieniom można było sprawować kult publiczny i posiadać własne świątynie. Jednak odkąd wolność wyznawania religii została zagwarantowana przez państwo, to w wiernych osłabła pobożność eucharystyczna. Zaczęła spadać liczba osób uczestniczących w zgromadzeniu liturgicznym, a spośród tych, którzy zostali, niewielu przystępowało do Komunii św. Na osłabienie udziału w Eucharystii wpływ wywarła także walka z arianizmem. Niebezpieczeństwo, które zrodziło się w tej postaci spowodowało zbyt powierzchowne nawrócenie. Arianie negowali boską naturę Chrystusa, zaś chrześcijanie podejmując się jej obrony, w konsekwencji w cieniu pozostawili naturę ludzką. Była to kolejna przyczyna, która wpłynęła na sposób i udział wiernych w Eucharystii. Zaczęto uważać, że dla ludzi jest ona niedostępna. Podobny wpływ na przystępowanie do Komunii św. miało przygotowanie do jej przyjęcia. Warunki, jakie niekiedy były wymagane oraz praktyka spowiedzi sakramentalnej, często zniechęcały wiernych do szczególnej formy wysiłku duchowego czy fizycznego. Nierzadko również ich niespełnienie prowadziło do wykluczenia z Komunii. Zaczęto więc sięgać po inne środki. Przejawiało się to m.in. w tzw. komunii duchowej. Pragnienie oglądania hostii utożsamiano z przyjęciem Komunii św. Istniał także zwyczaj zastępczego przyjmowania Komunii św. Zabroniono jednak stosowania tej praktyki w imieniu chorych, zob. *Leksykon liturgii*, oprac. B. Nadolski, Poznań 2006, s. 1650-1685.

²¹ J. R a t z i n g e r, *Opera omnia*, t. XI: *Teologia liturgii. Sakramentalne podstawy życia chrześcijańskiego*, red. K. Gózdź, M. Górecka, tł. W. Szymona, Lublin 2012, s. 136-137.

²² *Oratio* w klasycznej łacinie oznaczało słowo, zdolność mówienia, język, mowę, *exposé*, a następnie modlitwę, prośbę. Rozumiano ją jako przedkładanie Bogu próśb, jako modlitwę formalną przedkładaną przez przewodniczącego zgromadzenia. W liturgii najbardziej znaczącymi są: kolekta, modlitwa nad darami, modlitwa po Komunii, Modlitwa eucharystyczna, zob. *Leksykon liturgii*, s. 1106.

Niemu. *Oratio*, która w liturgii oznacza Pierwszą Modlitwę eucharystyczną, czyli Kanon Rzymski²³, oraz pozostałe Modlitwy eucharystyczne, jest czymś więcej niż mową, jest w najwyższym stopniu *actio*. Ludzkie działanie schodzi na dalszy plan, ustępując miejsca działaniu Boga. W Modlitwie eucharystycznej kapłan wypowiada słowa w pierwszej osobie – „to jest Ciało moje”, „to jest Krew moja” – działa on wówczas *in persona Christi*. Prawodawca w Kodeksie stanowi, że w zgromadzeniu eucharystycznym lud Boży gromadzi się w jedno, pod przewodnictwem biskupa lub pozostającego pod jego władzą prezbitera, działających w osobie Chrystusa, oraz wszyscy obecni wierni, czy to duchowni, czy świeccy łączą się w uczestnictwie, każdy we własny sposób, odpowiednio do święceń i zadań liturgicznych (kan. 899 § 2). Właśnie to działanie Boga, które dokonuje się poprzez ludzkie słowa, jest właściwą akcją, właściwym uczestnictwem, właściwą czynnością nazywaną w aktach normatywnych Kościoła – *actio est ipsius Christi et Ecclesiae* (kan. 899 § 1).

J. Ratzinger postawił następujące pytania: w jaki sposób możemy brać udział w tym działaniu; czy Bóg i człowiek nie są całkowicie nieporównywalni; czy człowiek, skończony i grzeszny, może współdziałać z Bogiem, nieskończonym i świętym? Odpowiedział, że „tak, jest to możliwe właśnie dlatego, że sam Bóg stał się Człowiekiem, że przyjął ciało [...] i zbliża się do nas, żyjących w ciele. Całe wydarzenie Wcielenia, Krzyża, Zmartwychwstania, Paruzji jest obecne w liturgii jako forma, poprzez którą Bóg włącza człowieka we współdziałanie ze sobą”²⁴. Podkreślił przy tym jednocześnie znaczenie czynności zewnętrznych, które można rozdzielać między poszczególnych uczestników. Jednakże trzeba umiejętnie rozróżnić Liturgię Słowa od Liturgii eucharystycznej oraz uświadomić sobie, że zewnętrzna aktywność ma znaczenie drugorzędne, a nawet musi zupełnie zniknąć, gdy zaczyna się istotna część: *oratio*²⁵.

Interpretację „uczestnictwa”, czy też „czynnego uczestnictwa”, należy rozpocząć od większej świadomości tajemnicy Eucharystii, którą

²³ Kanon jest właściwą modlitwą ofiarną odmawianą przez kapłana w imieniu Kościoła, a przedstawiającą w dramatycznej formie całe stworzenie u stóp krzyża. Punktem centralnym kanonu jest Chrystus, sakramentalnie uobecniony w swej śmierci krzyżowej, A.L. S z a f r a n s k i, *Liturgia i jej znaczenie wychowawcze*, Lublin 1958, s. 17.

²⁴ J. R a t z i n g e r, *Duch liturgii*, tł. E. Pieciul, Poznań 2002, s. 155.

²⁵ R a t z i n g e r, *Opera omnia*, t. XI: *Teologia liturgii*, s. 139.

się celebruje, a zakończyć na jej związku z codziennym życiem. Nie należy go utożsamiać z pełnieniem określonej funkcji we mszy św. *Actuosa participatio* w sprawowaniu Eucharystii nie może wystąpić, jeżeli wierny nie stara się równocześnie uczestniczyć czynnie w życiu całego Kościoła (SCar 52-53, 55).

Uczestnictwo w liturgii jest następstwem przynależności do Jezusa Chrystusa i Kościoła. Jest świadomością prawdy mszy św., w której Chrystus się nam powierza. Uczestniczyć to znaczy przywrócić Panu Ciało wydane za nas i Krew za nas przelaną, pijąc gorzki kielich zbawienia, kielich męki²⁶. Uczestnictwo stanowi podstawowy cel działań liturgicznych, pozwala na włączenie się w zbawienie dokonane i uobecnianie w sprawowanej *actio* Boga i Kościoła.

3. WYMOGI UCZESTNICTWA

Owoce prac soborowych w zakresie rozbudzenia życia religijnego wśród wiernych przez uczestnictwo w liturgii mszy św., stała się Konstytucja o liturgii świętej. Zgodnie z duchem reformy liturgicznej rozpoczętej tym dokumentem, Kościół troszczy się o to, aby chrześcijanie w „misterium wiary nie uczestniczyli jak obcy lub milczący widzowie, lecz aby przez obrzędy i modlitwy misterium to dobrze zrozumieli, w świętej czynności brali udział świadomie, pobożnie i czynnie” (SC 48). Termin „uczestnictwo” nigdy nie występuje pojedynczo. Zawsze towarzyszą mu odpowiednie przymiotniki, elementy wskazane przez Ojców soborowych, których wartość składa się na *actuosa participatio* w liturgii mszy św. Ojciec św. Benedykt XVI nazwał je „osobistymi warunkami dla *actuosa participatio*” (SCar 55).

Znaczenie wymogu czynnego uczestnictwa wyjaśnione zostało wraz z samym pojęciem „uczestnictwa”. Stanowi ono jego integralną część, dlatego nie będzie przedmiotem oddzielnego fragmentu wystąpienia. Wyjaśnienia natomiast wymagają pozostałe określenia, tj. świadome, pełne, pobożne i owocne²⁷.

²⁶ B u x, *Jak chodzić na Mszę i nie stracić wiary*, s. 194.

²⁷ W Konstytucji wymienione zostały także takie określenia, jak: odpowiadające wspólnocie (SC 21, 27); łatwe (SC 79); doskonalsze (SC 55); wewnętrzne i zewnętrzne; pełne zaangażowania (SC 17), ale ich oddzielne znaczenie nie jest tak podkreślane w nauce Kościoła, gdyż ich zasadnicze elementy zawarte są w samym słowie „uczestnictwo” oraz jego głównych wymogach.

3.1. Uczestnictwo świadome (*participatio conscia, scienter*)

Skuteczność liturgii wymaga dobrego usposobienia duszy wiernego, które nazywane jest dyspozycją i stanowi istotny wymóg, obok prośby oraz braku zakazu prawnego, przyjęcia sakramentów św. (zob. kan. 843 § 1). Oznacza postawę aktywną, wewnętrzny dynamizm nacechowany szczerą wolą otwarcia się na łaskę sakramentalną, przyjęcia jej i współdziałania z nią²⁸. Świadomość uczestnictwa (SC 11, 48, 79) przejawia się w rozumieniu akcji liturgicznej i godzeniu się na swoją w niej obecność w czasie, kiedy jest ona dokonywana.

3.2. Uczestnictwo pełne (*participatio plena*)

Konsekwencją uczestnictwa świadomego jest jego pełny charakter (SC 14, 21, 41). Ma miejsce wówczas, kiedy osobiście przystępuje się do ołtarza, aby przyjąć Komunię św. Przystąpienie do stołu eucharystycznego nie jest prawem, czy obowiązkiem, który rodzi się przez sam fakt znalezienia się w kościele (SCar 55). Należy spełniać określone warunki, aby móc przyjąć Komunię św. Choć, jak przypominała Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, wielu o tym zapomina bądź też nie przywiązuje to tego żadnej uwagi²⁹. Jeżeli wymagania te nie zostaną spełnione, to pomimo niemożliwości posilenia się Ciałem Chrystusa, udział we mszy św. w dalszym ciągu pozostaje konieczny i ważny. W takich sytuacjach poleca się znaną w Kościele praktykę komunii duchowej, o której Jan Paweł II powiedział – „warto pielęgnować w duszy stałe pragnienie Sakramentu Eucharystii” (EE 34). Uczestnictwo w celebracji eucharystycznej dokonuje się także w sposób wspólnotowy (SC 21, 27). Ten rodzaj ma swoje uzasadnienie w społecznym i wspólnotowym charakterze mszy św., i również tak należy go rozumieć. Eucharystia nie wyraża tylko osobistej komunii

²⁸ B.W. Z u b e r t, *Prawo do sakramentów świętych*, w: *Zagadnienia międzywyznaniowe w realizacji misji uświęcającej Kościoła*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, K. Dziub, Lublin 2010, s. 60.

²⁹ Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Instructio de quibusdam observandis et vitandis circa Sanctissimam Eucharistiam Redemptionis Sacramentum*, 25.03.2004, AAS 96 (2004), s. 549-601; tekst polski w: Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Instrukcja o tym, co należy zachowywać, a czego unikać w związku z Najświętszą Eucharystią Redemptionis Sacramentum*, Poznań 2004, nr 83.

Liturgii mszy św. i uczestnictwa w niej nie jesteśmy w stanie do końca zrozumieć. Podczas każdego sprawowania Eucharystii po przejściu kapłan wypowiada słowa aklamacji: „Oto wielka Tajemnica Wiary”. Również „Tajemnicą Wiary” sakrament Najświętszej Eucharystii nazwał papież Paweł VI³².

Do uczestniczenia we mszy św. zobowiązani są wszyscy wierni, tak duchowni, jak i świeccy. Kościół, dla tego uczestnictwa, stawia konkretne wymagania. Ma być ono nie tylko czynne, ale także świadome, pełne, pobożne oraz owocne. Nieprzyjęcie zaś Komunii św. w czasie sprawowania mszy sprawia, że choć udział w niej pozostaje ważny, to jednak będzie on niepełny. A przecież to Eucharystia jest tym pokarmem, który karmi człowieka przez całe jego chrześcijańskie życie. Zgodnie z określeniem partycypacji w liturgii – zmierza ona do podstawowego celu Kościoła, jakim jest zbawienie dusz. Od tego uczestnictwa będzie zależała przyszłość wiary i przyszłość Kościoła.

Participation in the liturgy of the Holy Mass – concept and requirements

S u m m a r y

The problem connected with the issue of the participation of the Christian faithful in the liturgy of the Holy Mass has always been and still is the subject of many Church documents published by the Popes or the Roman Curia. In particular, term of the participation is identified with Pius X who his concern for an active, full and conscious participation, expressed in *motu proprio Tra le sollecitudini* from 1903. This issue was also undertaken by his successors and subsequently by the Second Vatican Council. The legislator included the issue concerning the liturgy in canons: 835 § 4; 837; 899 § 2; 1247 of the Code of Canon Law of 1983. The analysis of the law shows that the participation in the liturgy is the realization of the office of sanctifying in the Church. All Christian faithful are obliged to this participation:

a w ostatecznych rozrachunku z samej wieczności” (*Sól ziemi. Chrześcijaństwo i Kościół katolicki na przełomie tysiącleci*, tł. G. Sowinski, Kraków 1998, s. 151).

³² P a u l u s PP. VI, *Litterae encyclicae doctrina et cultu SS. Eucharistiae Misterium fidei*, 03.09.1965, AAS 57 (1965), s. 753-774; tekst polski: „*To czyńcie na moją pamiątkę*”. *Eucharystia w dokumentach Kościoła*, oprac. J. Miazek, Warszawa 1987, s. 13-32.

bishops, presbyters, deacons, and the laity Christian faithful, particularly catholic parents.

The participation in the liturgy is a consequence of belonging to Jesus Christ and the Church. Misunderstanding of *participatio actuosa* reduces it only to an external aspect of necessity of the general involvement and inclusion in the liturgy the greatest number of people, as often as possible and in front of the others. Meanwhile, the term 'participation' indicates an action, in which everyone should take part. *Participatio actuosa* in the liturgy is a main aim of the liturgical action and allows for the inclusion in celebrating liturgical action of God and the Church. In order to properly participate in the liturgy, the Church gives specific requirements to the Christian faithful, decided that they should not only participate in the liturgy actively but also consciously, in a full way, piously and fruitfully.

Translated by Agnieszka Romanko

Słowa kluczowe: czynne uczestnictwo, liturgia, kult Boży, msza św., uświęcające zadanie Kościoła

Key words: active participation, liturgy, Divine Worship, Holy Mass, office of sanctifying in the Church